

Dorpsranden in(-)zicht

In Nederland wordt steeds minder streekeigen gebouwd. Vele vinexlocaties schieten als paddestoelen uit de grond waarbij geen enkele vorm van samenhang met de omgeving valt te bespeuren. Deze ontwikkeling trekt een zware wissel op de verschijningsvorm van het huidige landschap. Authentieke dorpsranden worden een zeldzaamheid en landschappelijke,- en ruimtelijke opbouw verarmen. Kortom, het wordt hard tijd voor nieuwe inzichten en een meer gedegen aanpak. Hoe kunnen ruimtelijke en landschappelijke kwaliteit worden gewaarborgd? En welke elementen zijn van belang voor een goede samenhang tussen landschap en bebouwing?

Drie Larensteiners deden onderzoek naar dit fenomeen. Ze onderzochten de opbouw van verschillende dorpsranden en hun relaties met het landschap. Met als belangrijkste conclusie dat een dorpsrand moet worden gezien als product van de interactie tussen dorp en omgeving. Daarbij is de verschijningsvorm van de dorpsrand afhankelijk van de opbouw en ordening van bebouwing, de kenmerken van het aangrenzende landschap en de mate waarin deze kenmerken zijn opgenomen in de dorpsrand.

Landschap, dorp en rand

Het onderzoek van Maike Warmerdam, Katarina Noteberg en Lea van Liere was er met name op gericht inzicht te krijgen in wat kenmerkend is voor een landschap en wat daarvan terug te vinden is in een dorpsrand in dat landschapstype.

Ze ontdekten dat het betreffende landschap niet alleen invloed heeft op de bebouwingsvorm, maar vaak ook op de kenmerkende elementen in de dorpsrand. De dorpsranden zijn namelijk gerelateerd aan de opbouw

van het dorp en bovendien is een dorp gerelateerd aan het landschap waarin ze voorkomt.

Hieruit bleek dat het goede keuze was om zowel de dorpsranden als dorpen en omliggende landschappen te onderzoeken.

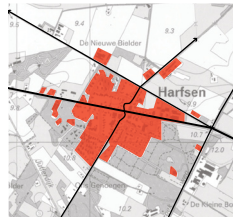
Als er namelijk grip ontstaat op de basiselementen die vormend zijn voor de dorpsrand en de samenhang tussen bebouwing en omgeving, kan ook de link worden gelegd naar de streekeigenheid.

IJssellandschap

Om de kenmerkende elementen van dorpsranden in het IJssellandschap zo goed mogelijk in beeld te krijgen, zijn ten westen van Deventer in drie landschapstypen, namelijk het oeverwallenlandschap, boslandschap en ontginningslandschap, verschillende randen van dorpen onderzocht, waarbij de volgende onderzoeksvraag als leidraad diende:

Welke elementen spelen een rol in de opbouw van dorpsranden in het algemeen en wat zijn specifieke kenmerken van dorpsranden in de verschillende landschapstypen langs de IJssel?

Deze locatie van het onderzoeksgebied is zeker niet toevallig gekozen. Voor hetzelfde gebied moet namelijk een masterplan ontwikkelt worden, waarbij een paar duizend woningen op een landschappelijk verantwoorde manier moeten worden ingepast. Omdat dit laatste tot op heden geen gemakkelijke opgave blijkt te zijn en goede richtlijnen hiervoor

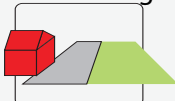
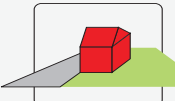

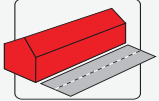

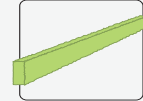
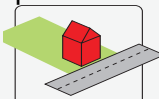
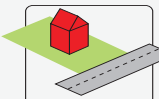

Links: dorp Harfsen gelegen in bosrijke omgeving, boven: aanzicht dorpsrand Harfsen, rechts: plattegrond van dorpsrand

ontbreken, ontstond het idee hier verder onderzoek naar te doen.

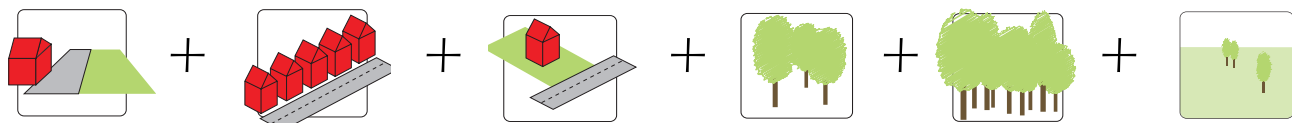
Bouwstenen dorpsranden

Uit het onderzoek komt naar voren dat een groot aantal bouwstenen verantwoordelijk is voor de opbouw en verschijningsvorm van een dorpsrand. Deze bouwstenen zijn op te splitsen in verschillende categorieën namelijk; gebouwen, beplanting en reliëf. Volgens Katarina bevatten alle onderzochte randen dezelfde bouwstenen. Doordat elke bouwsteen in meerdere of mindere mate en in een andere hoedanigheid voorkomt ontstaan er verschillende dorpsranden.

Bouwstenen van de dorpsrand					
bebouwing voorkant naar landschap achterkant naar landschap zijkant naar landschap			beplanting landschap en kavel bos lineaire bomenrij solitaire bomen		
ritme dicht bouwblok regelmatige afstand onregelmatige afstand			 houtwallen solitaire struiken hagen		
positie huis voorin op kavel huis midden op kavel			 openheid + landschapsgebruik en verkavelingstructuur		
schaal en maat groot klein			reliëf verhoging verlaging vlak		

Onder: dorpsrand ontrafeld in bouwstenen

Het schema bouwstenen van de dorpsrand dat door het drietal is ontwikkeld, bevat een beeldende uiteenzetting van alle bouwstenen waaruit een dorpsrand is opgebouwd.

Opvallend is volgens Maike dat bij het aanzicht van een dorpsrand de gebouwen in grote mate de rand bepalen. Hierbij zijn de oriëntatie ten opzichte van het landschap, de positie op het kavel, het ritme en de massa maar ook de bebouwingstypologie vormend voor de beleving.

Het dorp verschijnt bijna altijd als combinatie van gebouwen en bomen. Beplanting is dan ook een erg bepalende factor bij de ervaring van de dorpsrand. Verschijnen de gebouwen 'naakt' aan de dorpsrand of zijn ze ingepakt met beplanting. Het materiaal, het ritme en de mate van beplanting op zowel het eigen kavel als in het aangrenzende landschap zijn beeldbepalende bouwstenen voor de beleving van de rand. Daarnaast beïnvloedt ook het landschapsgebruik en het verkavelingspatroon het beeld.

Ook reliëf in de vorm van verhoging en verlagingen in het landschap hebben invloed op de beleving van de dorpsrand. Zo kunnen de gevels van huizen deels verdwijnen achter een verhoging of is de rand juist door de weids- en vlakheid of waterpartij in het landschap duidelijk zichtbaar.

Tot slot bepalen de maat, schaal en transparantie van eerder genoemde verticale elementen: bebouwing, beplanting, reliëf, de visuele dorpsgrens.

Gezien het aantal voorkomende landschappelijke bouwstenen kan worden geconcludeerd dat het aangrenzende landschap grote invloed heeft op de kenmerkende elementen in de dorpsrand omdat het landschap er zelf onderdeel van uitmaakt.

Een dorpsrand die gelegen is op of nabij de dijk is daarvan een goed voorbeeld. De situering en ordening van de bebouwing en de verkaveling van de percelen zijn geheel geënt op de ligging van de dijkstructuur. De dijk als landschapselement kan daarom niet los van de dorpsrand worden beschouwd maar moet als wezenlijk onderdeel worden gezien.

Bebouwing, beplanting en landschapsreliëf vormen zodoende samen het totaalbeeld van de dorpsrand. De foto van de dijk op voorgaande pagina illustreert deze bevinding.

.....

‘Door de bouwstenen te beïnvloeden waaruit de dorpsrand is opgebouwd kan de wisselwerking en verwevenheid tussen landschap en rand worden gestimuleerd.’

.....

Landschapsbinding

De belangrijkste bevindingen van het onderzoek zijn volgens Lea dat de bebouwing en de ordening ervan in samenhang met het landschap een grote invloed heeft op het totaalbeeld van de dorpsrand.

Een goede verwevenheid en wisselwerking tussen de bebouwing en het aangrenzende landschap is bovendien niet alleen bepalend is voor de landschappelijke kwaliteit van dorpsranden, maar is ook essentieel voor het behoud en de versterking van de ruimtelijke kwaliteit en landschappelijke identiteit. Daarnaast kan door de bouwstenen te beïnvloeden, waaruit de dorpsrand is opgebouwd de wisselwer-

king en verwevenheid tussen beiden worden gestimuleerd.

Maïke stelt dat hoogstwaarschijnlijk de samenhang tussen landschap en ordening en opzet van de bebouwing af zal nemen naarmate de karakteristieke landschapselementen minder aanwezig zijn.

Hier ligt dan ook een directe link naar de streek-eigenheid en het waarborgen van de *genius loci*.

Als de landschapskarakteristieken niet meer aanwezig, of als zodanig herkenbaar zijn, zal er waarschijnlijk ook minder streekgebonden worden gebouwd, waardoor een verdere vervreemding van de *genius loci* zal optreden. Dat onderstreept dus het belang van het behoud van landschappelijke structuren en elementen.

Toepassing

Concreet betekend dit, dat de bouwstenen die verantwoordelijk zijn voor de opbouw en ordening van de bebouwingseenheden zoveel mogelijk aansluiting moeten hebben met het aangrenzende landschap.

Hoewel tuin- en landschapsvormgevers niet direct betrokken zijn bij de opbouw, ordening en uitstraling van de bebouwingseenheden, moet men er wel van bewust zijn, dat de oriëntatie, positie, ritme en de massa van de bebouwing bepalend zijn voor de interactie met het landschap.

Ook is het belangrijk dat de bebouwingstypologie aansluit bij de omgeving.

Tijdens het onderzoek bleek namelijk dat deze aspecten erg bepalend zijn in de sfeer en beleving van de dorpsrand. Het maakt bijvoorbeeld erg veel uit of de huizen een streek-eigen karakter, losse schakering of seriematige opstelling hebben.

Daarnaast is het belangrijk dat landschappelijke

structuren en elementen worden gehandhaafd.

Landschapskarakteristieken zoals reliëf in de vorm van dijken of sloten, verkavelingstructuren, oude akkers(essen), bossen of andere landschapsbeplantingen moeten zoveel mogelijk worden ingepast bij nieuwe planvorming. Het landschap kan zodoende als onderlegger worden gebruikt bij nieuwe planvorming, wat op zichzelf geen nieuw idee is.

.....

‘Hoogstwaarschijnlijk zal de samenhang tussen landschap en bebouwing afnemen, naarmate de karakteristieke landschapselementen minder aanwezig zijn.’

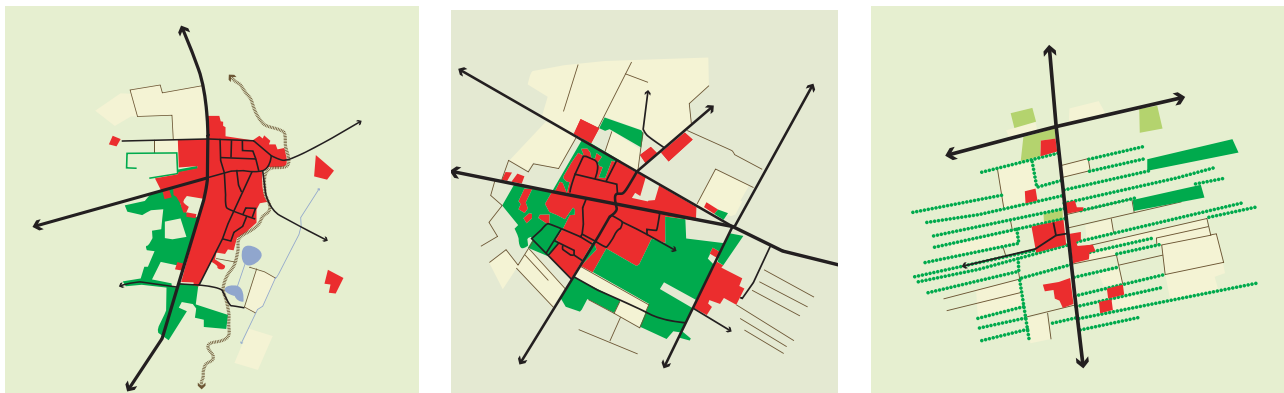
.....

Toch zou er op die punten meer winst te behalen zijn als er bewuster mee zou worden omgegaan. Hier ligt volgens het drietal dus een duidelijke opgave voor de tuin- en landschapsvormgever.

Overigens gelden deze uitgangspunten niet alleen op het niveau van ruimtelijke ordening, stedenbouw of landschapsinrichting. Ook bij de inrichting van de particuliere kavels is het aan te raden zoveel mogelijk aansluiting te zoeken met het omliggende landschap.

Kortom, als beleidsmakers, stedenbouwkundigen, architecten, inrichters van de buitenruimte en bewoners allen de landschappelijke kwaliteiten respecteren wordt de toekomstige dorpsrand en omgeving een duurzaam succes.

Het landschap heeft niet alleen invloed op de bebouwingvorm maar vaak ook op de kenmerkende elementen in de dorpsrand.

Belangrijkste bronnen:

- *Dorp als daad, bouwstenen voor dorpen van het oosten*, Habets, A., Hajonides, T., Schuit, S.; juni 2004; *Undercover i.s.m. Uitgeverij Blauwdruk, Arnhem.*
- *Dorpslandschappen spanningsveld tussen traditie en vernieuwing*, Elerie H.; 1998; *Noorderbreedte, Groningen.*
- *Landelijke bouwkunst in Oost-Nederland*, Jans, J.; 1967; *Enschede.*
- *Typologie van landelijke nederzettingen in Nederland*, Wolters, W.; 1968; *Delft.*